

**«RAQAMLI IQTISODIYOT SHAROITIDA BUKGALTERIYA HISOB
TANLIL VA AUDITNI RIVOJLANTIRISHNING DOLZARB MASALALARI»**

**ЎЗБЕКИСТОН RESPUBLIKASI OLIY TA'LIM, FAN VA
INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI**

**«RAQAMLI IQTISODIYOT SHAROITIDA
BUKGALTERIYA HISOB, TANLIL VA AUDITNI
RIVOJLANTIRISHNING DOLZARB
MASALALARI»**

**«АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ РАЗВИТИЯ
БУХГАЛТЕРСКОГО УЧЕТА, АНАЛИЗА И
АУДИТА В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВОЙ
ЭКОНОМИКИ»**

**«THE ACTUAL ISSUES OF
DEVELOPMENT OF ACCOUNTING,
ANALYSIS AND AUDIT IN THE
CONDITION OF DIGITAL ECONOMY»**

**mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy
anjuman materiallari to'plami**

2023-yil 12-aprel

TOSHKENT – 2023

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIIY TA’LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI**

**«RAQAMLI IQTISODIYOT SHAROITIDA BUXGALTERIYA
HISOBI, TAHLIL VA AUDITNI RIVOJLANTIRISHNING
DOLZARB MASALALARI»**

**«АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ РАЗВИТИЯ БУХГАЛТЕРСКОГО
УЧЕТА, АНАЛИЗА И АУДИТА В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВОЙ
ЭКОНОМИКИ»**

**«THE ACTUAL ISSUES OF DEVELOPMENT OF ACCOUNTING,
ANALYSIS AND AUDIT
IN THE CONDITION OF DIGITAL ECONOMY»**

**mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy anjuman
materiallari to‘plami**

2023-yil 12-aprel

Toshkent 2023 y.

UO'K:
KBK:

“Raqamli iqtisodiyot sharoitida buxgalteriva hisobi, tahlil va auditni rivojlantirishning dolzarb masalalari” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy anjuman materiallari to'plami., T.: “_____” 2023. – b.

Mazkur xalqaro ilmiy-amaliy anjuman materiallari to'plami O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 24 fevraldagi PQ-4611-son “Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlariga o'tish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida”gi. 2021 yil 4 avgustdagi PQ-5210-son “Auditorlarni sertifikatlashtirish tizimini takomillashtirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida”gi Qarorlari. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021 yil 27 avgustdagi PF-6300-son “Davlat moliyaviy nazorati tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida”gi Farmoni hamda Vazirlar Mahkamasining 2022 yil 12 apreldagi 171-son «O'zbekiston Respublikasi hududida qo'llash uchun auditning xalqaro standartlarini tan olish tartibi to'g'risidagi Nizomni tasdiqlash haqida»gi Qarorida belgilangan vazifalar ijrosini ta'minlashga qaratilgan masalalarga, jumladan iqtisodiyotning turli tarmoqlarida buxgalteriva hisobini yuritishda moliyaviy hisobotning xalqaro standartlarni qo'llash, moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari asosida tayyorlangan hisobotlarni auditning xalqaro standartlari asosida auditorlik tekshiruvidan o'tkazish, shuningdek xalqaro standartlarni joriy etish bo'yicha innovatsion yondashuvlarga bag'ishlangan maqola va tezislar o'rin olgan.

Tahrir hay'ati raisi:

Teshabaev T.Z. – i.f.d., prof

Tahrir hay'ati a'zolari:

Mehmonov S.U. – i.f.d., prof.

Islomkulov A.X. – i.f.d., dotsent.

Pardaev A.X. – i.f.d., prof.

Qoziev I.N. – i.f.d., prof.

Karimov N.F. – i.f.d., prof.

Karimov A.A. – i.f.d., prof.

Ochilov I.K. – i.f.d., dotsent.

Sag'dillaeva Z.A. – i.f.n., prof.

Avloqulov A.Z. – i.f.d., prof.

Rahimov M.Yu. – i.f.n., dots.

Taqrizchilar:

Rizaev N.K. – i.f.d., prof.

Xamdamov B.K. – i.f.d., prof.

Umarov Z.A. – i.f.d., prof.

Sholdorov D.A. – i.f.n., dots.

Mazkur to'plamga kiritilgan materiallar mazmuni, undagi keltirilgan ma'lumotlar va me'yoriy hujjatlarining to'g'riligiga hamda keltirilgan mustaqil fikr – mulohazalar uchun mualliflarning o'zlari mas'uldir.

UO'K:
KBK:

ISBN 978-9943-0000-0-0

© TMI, 2023

кузатилмоқда. Иккинчи йўналиш эса, ушбу харажатларни молиялаштиришда доминант ролни ўйновчи давлат молияси орқали молиялаштириш манбалари орқали молиялаштириш миқдорлари пасайиб бормоқда. Бошқача қилиб айтганда давлатлар бюджетидаги олий таълим учун йўналтириладиган маблағлар улуши пасайиш тенденциясига эга бўлмоқда.

Олий таълим муассасалари учун харажатларнинг ошиши ва тушумларнинг камайиши тенденциясини қуйидаги омиллар билан тушунтириш мумкин бўлади: Биринчидан, бутун дунёда битта талабага тўғри келувчи харажатлар кўрсаткичи ўсиб бораётганлиги кузатилмоқда. Бу кўпгина давлатларда инфляция темпидан юқори бўлиб, олий таълим харажатларининг хусусиятлари билан ҳам боғлиқдир. Иккинчидан, дунёнинг кўпгина давлатларида, хусусан ривожланаётган мамлакатларида олий таълим билан камров даражаси кескин ошиб бормоқда. Бу олий таълим олиш истагида ёш гуруҳлари сонининг ошиши ва камров даражасининг ошиши билан изоҳланади. Жумладан, Ўзбекистон учун ҳам ушбу жиҳат хослигини таъкидлашимиз мумкин. Учинчидан, кўпгина олий таълим муассасалари тушумларининг давлат бюджети маблағларига боғланганлик даражаси ва ушбу тушумлар нобарқарор тус олаётганлиги.

Уларнинг қисқараётганлиги ва олий таълим харажатларининг ошиш суръатига мутаносиб эмаслиги. Айнан юқоридаги жиҳатлар тадқиқотнинг долзарблигини белгилайди ва ушбу тадқиқот ишида олий таълим муассасаларининг барқарор молиялаштирилиши учун ўрганилиши лозим энг муҳим иқтисодий категория бўлган харажатларни таҳлил этишга эътибор қаратилган.

Олий таълим харажатлари тадқиқ этилиши натижасида қуйидаги саволлар юзага келади:

- олий таълим харажатлари нима учун бошқа соҳаларда харажатлар ўсиш суръатига нисбатан тезроқ ўсади;
- олий таълим муассасаларида иқтисодий миқёс ва хилма-хиллик самараси қандайишлайди;
- олий таълим харажатларини молиялаштиришда “харажатларни тақсимлаш” амалиёти: олий таълим учун ким, қанча тўлаши керак.

Юқоридаги тадқиқот саволлари асносида бир қанча фикрлар, назариялар ва қарашлар шаклланган. 1966 йилда У.Баумол ва У.Боуэнлар томонидан санъат ва маданият ташкилотлари иқтисодий хусусиятлари борасида тадқиқот натижалари эълон қилинди. Улар яқка хизмат кўрсатишга асосланган тармоқлар иқтисодий самарадорлиги борасида юз бериши мумкин бўлган ўзгармас хусусият, турғунликка эътибор қаратишди. Тадқиқотга кўра Бетховеннинг торли квартет ижроси учун XIX асрда тўрт киши талаб этилган бўлса, XX асрда ҳам худди шунча ижрочи талаб этилади. Ваҳоланки, ушбу даврда ушбу ижрочиларнинг иш ҳақлари бошқа иқтисодиёт тармоқларидаги ишчилар каби реал миқдорларда ошишда давом этган.

Бошқача қилиб айтганда меҳнат унумдорлиги ўзгармаган ҳолда иш ҳақлари ошиши кузатиладива ушбу ташкилотларда иқтисодий самарадорлик

тушунчасини йўққа чиқаради. Масаланинг қизиқ жиҳати шундаки, ушбу санъат асарини ижро этиш учун ижрочилар сонини учта ёки иккита қилиш имконсиз. Бу ижронинг амалга ошишига имкон бермайди.

Бу ушбу соҳанинг асосий технологик хусусияти. Ушбу хусусият меҳнат унумдорлиги ошмаган ҳолда реал ишҳақлари ошадиганякка хизматлар кўрсатиш технологиясига асосланганяна бир қанча тармоқлар учун ҳам ҳослиги илмий исботланди. Хусусан, таълим соҳаси, давлат хизматлари, юридик хизматлар ва тиббиёт хизматлари соҳаларида ҳам ушбу хусусият борлиги кузатилди.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Johnstone D.B., Marcucci P.N. Worldwide trends in higher education finance: Cost-sharing, student loans, and the support of academic research //Commissioned paper V. Lynn Meek and Dianne Davies. –2007. –Т. 81. –С. 1-6.

2. Рустамова Д.Д. Ўзбекистонда олий таълим тизимини молиялаштириш масалалари //Современное образование (Узбекистан). 2014. No8. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/O`zbekistonda-oliy-talim-tizimini-moliyalashtirish-masalalari> (дата обращения: 18.06.2022).

3. Ш.Э.Валиев. Олий таълим муассасаларини молиялаштиришда харажатлар таҳлили, ёндашувлар ва назариялар. Тошкент. Economics and Innovative Technologies ilmiy elektron jurnali. 4/2022 йил.

4. Баумол У.Д. Анатомия дефицита //Отечественные записки. –2005. –No. 4. –С. 25.14. Bowen H. R. The Costs of Higher Education: How Much Do Colleges and Universities Spend per Student and How Much Should They Spend?. – 1980.

5. М.Х.Саидов. Олий таълим тизимида молиявий бошқарув: ўқув қўлланма/—Т.: «Тафаккур-Бўстони», 2011. 432 б.16. Алишер Бакберганович Шеров Олий таълим муассасаларини молиялаштиришнинг АҚШ тажрибаси // Scientific progress. 2021. No6. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/oliy-talim-muassasalarini-moliyalashtirishning-a-sh-tazhribasi> (дата обращения: 21.06.2022).

6. А.Маҳмудов, Олий таълим муассасаларида молиялаштириш тизимини бошқаришнинг халқаро амалиёти.

<http://iqtisodiyot.tsue.uz/sites/default/files/maqolalar>

7. www.edu.uz

8. www.stat.uz

9. www.lex.uz

BUDJET TASHKILOTLARIDA ICHKI NAZORAT TIZIMINI TASHKIL ETILISHI VA UNING SHARTLARI

P.Yu.Karaev

TMI, mustaqil izlanuvchi.

Tashkilotlarning iqtisodiy faoliyatini nazorat qilish yaxlitlikni tashkil etuvchi o'zaro bog'liq elementlar qatori iqtisodiy faoliyatni o'z ichiga olgan murakkab tizimdir.

Hamma ichki va tashqi boshqaruv jarayonlari ajralmas

ichki va tashqi moliyaviy jarayonlarning qismlari, ya'ni ular rasmiy ta'lim sifatida boshqariladi. Turli mualliflar tomonidan taqdim etilgan boshqaruv tizimining muammolarini tahlil qilish tizim va tizimli tadqiqot usuli nima ekanligini tushunishga imkon bermaydi.

Maqsad - byudjetlashtirish tizimini ishlab chiqish, tashkilot va uning bo'linmalarini daromadlar va xarajatlar, tahlillar va iqtisodiy ko'rsatkichlarni rejalashtirish, monitoring qilish orqali samarali boshqarish vositasini yaratish.

Tadqiqotning uslubiy asosiga iqtisodiy qonuniyatlar va hodisalarni o'rganishda yaxlit va tizimli yondashuvni nazarda tutuvchi ilmiy tadqiqotlarning umumiy tamoyillari kiritildi. Ichki nazoratni samarali tashkil etilishi induksiya, deduktsiya, tahlil, sintez, tizimli yondashuv, tadqiqot ob'ektlarining bog'liqligini aniqlash, qiyosiy baholash, SWOT tahlili va boshqalar kabi ilmiy usul va usullarga asoslangan edi.

Samarali ichki nazoratni tashkil etish korporativ boshqaruv nazariyasining bir qismidir.

Boshqaruv tizimlarining samaradorligi quyidagilarga asoslanadi:

- ta'limning maksimal moliyaviy mustaqilligi ta'lim muassasasining alohida tuzilmalari faoliyati;
- turli darajadagi menejerlarning shaxsiy javobgarligi boshqaruv qarorlarini qabul qilish;
- har bir a'zoning ta'lim muassasasi faoliyatining yakuniy natijasiga qo'shgan hissasini baholash;
- budjet tashkiloti faoliyatining haqiqiy natijalariga asoslanib, xodimlarning ish haqi.

Bunga asoslangan tahlil va modellashtirish matematik va mantiqiy sxemalar nazorat ostida o'tkazildi, ularning asosiy muammosi - ta'minlash boshqariladigan ob'ektlarga yagona ta'sir va ishonchli teskari aloqa shakllanishi.

Bundan tashqari, boshqaruv qarorlarini ular bajarilgandan keyin baholash yakuniy natijalarga asoslangan bo'lishi kerak. Ma'ruzada ishlab chiqarish va

biznes -jarayonlarda rejalashtirilgan qarorlarni tuzatishda ishtirok etishi va tegishli biznes -jarayonlarda qarorlarni tuzatishni boshlashi mumkin bo'lgan faol element sifatida byudjetlashtirishga asoslangan yaxlit biznes tuzilmasining biznes -jarayonlari ustidan boshqaruv nazoratiga yondashiladi. Bu yondashuv boshqaruv tashkiloti biznes tuzilmalarida integratsiya jarayonlarini faollashtirish imkoniyatlarini sezilarli darajada kengaytiradi.

Tashkilotlardagi nazoratning maqsadi - qabul qilish, amalga oshirish, nazorat qilish va tahlil qilishning samarali tizimini yaratish boshqaruv qarorlari, ular tarkibiy vazifalar to'plami tomonidan amalga oshiriladi:

- muassasa tashkiliy tuzilmasini boshqarishni optimallashtirish;
- operatsiyalar va natijalarni qayd etishning samarali tizimini tashkil etish;
- tadbirlarni rejalashtirish, nazorat qilish va tahlil qilish tizimini joriy etish;
- xodimlarning institut samaradorligini oshirish motivatsiyasi;
- muassasa buxgalteriya hisobi va boshqaruv tizimini avtomatlashtirish.

Tadqiqotning metodologik asosi statik va dinamik muvozanatning ilmiy

nazariyalari, boshqaruv va boshqaruv paradigmalarning rivojlanishining asosiy kontseptsionalari, boshqaruv va tuzilish funktsiyalarining nazariy tushunchalaridan iborat edi.

Tashkilotlarning moliyaviy -xo'jalik faoliyatini nazorat qilish moliyaviy (byudjet) tizimining axborot -tahlil funktsiyasini birlashtirishga qaratilgan bo'lishi kerak.

moliyaviy -xo'jalik faoliyatini rejalashtirish tizimining buxgalteriya va axborot -uslubiy funktsiyalari. Ichki nazoratni tashkil etishning o'ziga xos xususiyatlari tashkilot faoliyatining o'ziga xos xususiyatlari bilan belgilanadi.

mustaqil budjet tashkiloti misolida ichki nazorat. Bu shakl davlat tomonidan moliyalashtiriladigan budjet tashkilotlarining klassik tizimidan sezilarli darajada farq qiladi, uni baholash orqali yoki har bir kishiga byudjet xarajatlarining taxminiy miqdoriga muvofiq moliyalashtiriladi.

Qo'shimcha moliyalashtirish, shu jumladan xayriya tashkilotlari tomonidan maqsadli moliyalashtirish imkoniyatlarini hisobga olish kerak.

Mustaqil byudjetdan moliyalashtirish muassasalar (davlat yoki shahar vazifalarini bajarish uchun grantlar); shuning uchun buxgalteriya axborot tizimi alohida harakatlar yozuvlarini saqlashga ruxsat berishi kerak;

Institutsional mustaqillik ixtiyoriylikni o'z ichiga oladi. Mablag'lardan foydalanish va bonusli to'lovlar, ya'ni daromadning bir qismi ushbu birlik ixtiyorida bo'lib, rejalarga (byudjetlarga) muvofiq ishlatilishi mumkin. Moliyaviy rejalarni ishlab chiqish va nazorat qilish maqsadga muvofiqdir. Asosiy va ikkilamchi kabi mas'uliyat markazlari ta'lim, pullik ta'lim xizmatlari, pullik sport va ko'ngilochar xizmatlar, qo'shimcha pullik ovqatlanishni tashkil qilish va boshqalar.

Alohida buxgalteriya hisobini uslubiy ta'minlashni takomillashtirish ichki nazorat samaradorligini oshirishga yordam beradi. Alohida buxgalteriya hisobining maqsadi - alohida hisoblar bo'yicha ta'sisning ko'rsatmasi va tadbirkorlik faoliyati natijalarini aks ettirish, shuningdek buxgalteriya hisobi ko'rsatkichlari va hujjat aylanishi tizimini mustaqil shakllantirish.

DAVLAT SEKTORIDA BUXGALTERIYA HISOBI XALQARO STANDARTLARINING IJOBIY JIHATLARI

B.J. Mirzanov

N.Q. Tajibayev

Qaraqalpoq davlat universiteti

Keyingi yillarda mamlakatda amalga oshirilayotgan iqtisodiy-ijtimoiy islohotlarni moliyaviy ta'minlashda byudjet xarajatlarining samaradorligini oshirish, ularning aniq maqsadli va manzilli bo'lishiga erishish eng muhim vazifalardan biri sanaladi. Bu maqsadga erishish uchun byudjet intizomiga rioya etilishini yanada kuchaytirish, byudjet mablag'larining belgilangan maqsadlarda sarflanishi ustidan qattiq nazoratni ta'minlash juda muhimdir. By bopada mamlakatimizda budjet ijrosi jarayoni va budjet hisobi ma'lumotlarining shaffofligini ta'minlash uchun moliyaviy

<i>Yusupov H.B.</i> BYUDJET TASHKILOTLARIDA PUL MABLAG'LARI VA HISOB-KITOB OPERATSIYALARI HISOBINING XUSUSIYATLARI	524
<i>Abdujalilova D.A.</i> RAQAMLI IQTISODIYOT SHAROITIDA OLIY TA'LIM MUASSASALARIDA TO'LOV-KONTRAKT SHAKLI MABLAG'LARI HISOBINI TAKOMILLASHTIRISH	527
<i>Абдуразакова Н.Р.</i> МЕТОДЫ УЛУЧШЕНИЕ ИНВЕСТИЦИОННЫХ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЕ	530
<i>Ахмедов О.М.</i> БЮДЖЕТ ТАШКИЛОТЛАРИДА ҚУРИЛИШ ТАЪМИРЛАШ ХАРАЖАТЛАРИ АУДИТИ ФАОЛИЯТИДА АХБОРОТ ТИЗИМЛАРИДАН ФОЙДАЛАНИШ ИСТИҚБОЛЛАРИ	532
<i>Исроилов И.Ф.</i> ОЛИЙ ТАЪЛИМ МУАССАСАЛАРИНИ МОЛИЯЛАШТИРИШДА ХАРАЖАТЛАР ТАҲЛИЛИ ХАМДА УНИНГ НАЗОРАТИ	535
<i>Karaev P.Yu.</i> BUDJET TASHKILOTLARIDA ICHKI NAZORAT TIZIMINI TASHKIL ETILISHI VA UNING SHARTLARI	537
<i>Mirzanov B.J., Tajibayev N.Q.</i> DAVLAT SEKTORIDA BUXGALTERIYA HISOB I XALQARO STANDARTLARINING IJOBIY JIHATLARI	539
<i>Ахмадалиев А.А.</i> ИНСТРУМЕНТЫ, ПРИНЦИПЫ И ЭЛЕМЕНТЫ ФИНАНСОВОГО И ФИСКАЛЬНОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО И ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ РЕГИОНОВ	542
<i>Камалидинов О.У.</i> МИЛЛИЙ ПЕНСИЯ ТАЪМИНОТИ ТИЗИМИНИНГ МОЛИЯВИЙ БАРҚАРОРЛИГИНИ ТАЪМИНЛАШ	546
<i>Неъматуллаев А.Н., Неъматуллаева Г.Н.</i> МЕЖДУНАРОДНЫЕ НАЛОГОВЫЕ СОГЛАШЕНИЯ В ЦЕЛЯХ УСТРАНЕНИЯ ДВОЙНОГО НАЛОГООБЛОЖЕНИЯ	549
<i>Шайматова Н.А.</i> ОЛИЙ ТАЪЛИМ МУАССАСАЛАРИ ФАОЛИЯТИНИ МОЛИЯЛАШТИРИШНИНГ ЗАМОНАВИЙ ТЕНДЕНЦИЯЛАРИ	552
<i>Эргашева Г.А.</i> ОЛИЙ ТАЪЛИМ МУАССАСАЛАРИДА МЕҲНАТ ҲАҚИ АУДИТИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ	556
<i>Кундузова К.И., Гафурова М.М.</i> ЭКОНОМИЧЕСКАЯ СУЩНОСТЬ ФИНАНСОВОГО КОНТРОЛЯ И ЕГО ОРГАНИЗАЦИОННЫЕ ОСНОВЫ	558
<i>Аманов А.М., Хаитова Ф.А.</i> ЖИСМОНИЙ ШАХСЛАР ДАРОМАДЛАРИНИ СОЛИҚҚА ТОРТИШ ТИЗИМИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ МАСАЛАЛАРИ	562
<i>Ахмедова Д.</i> ИНВЕСТИЦИЯ ФАОЛИЯТИНИ МОЛИЯЛАШТИРИШ УСУЛЛАРИ	565